

TÜRK KÜLTÜRÜNDE GELİN SÜSLEME VE SÜSLEME USTALARI

The Bride Adornment and Masters of Bride Adornment in Turkish Culture

Yrd. Doç. Dr. Arzu ÇİFTOĞLU ÇABUK*

ÖZ

“Toplum içindeki en küçük birlik” olarak tanımlanan aile, birçok kültürde olduğu gibi, Türk toplumunda da kutsal sayılan ve oluşumu törenlerle kutlanan bir kurumdur. Yöresel farklılıklara rağmen, bu törenlerin her aşamasında belirli kurallar ve âdetler yer alır. Türk kültüründe yeni bir ailenin kurulmasına verilen önem dile de yansımış, evlenme gelenek ve göreneklere açısından Türkçede zengin bir söz mirası meydana gelmiştir. Evlilik merasimlerinde yer alan kişiler ve uygulamalar kendilerine has isimleriyle bu mirasta geniş bir yer kaplar. Özellikle bolluk ve bereketin sembolü olarak görülen gelinin tören için hazırlanmasına özen gösterildiğinden bu hazırlıkta katkısı olanlara verilen değer de büyüktür. Gelinin düğün için süslenmesi, aynı toplum içinde bile bölgelere göre değişiklikler göstermektedir. Farklılıklara rağmen, makyaj ve saç düzenlemesi bu süsleme işinin temel unsurlarıdır. Geline düğün merasimine hazırlamada bu temel unsurları gereği gibi yerine getirmek önemli olduğundan, onu süsleme görevini üstlenen kişiler de rastgele seçilmez. Söz konusu kişilerin bazı koşulları yerine getirmesi ve belirli meziyetlere sahip olması gerekir. Bu çalışmada öncelikle evlenme ve aile kavramlarıyla düğün merasimlerinin sosyokültürel yönü üzerinde durulacak ve Türk toplumunda geline atfedilen öneme değinilecektir. Geline düğün merasimi için hazırlayan kişilerde aranan özellikler sıralandıktan sonra gelinle ilgili tören âdetleri ve uygulamaları ele alınacaktır. Son bölümde ise hem gelinin merasim için nasıl hazırlandığı hem de tarihî süreçte ve Türkiye Türkçesi ağzlarında gelini süsleyen meslek erbabının kimler olduğu hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler

Gelin, Gelin Süsleme, Süsleme Ustaları, Meşşâta, Yüz Yazıcı

ABSTRACT

The formation of a family which is defined as “the smallest unit in the community” is sacred in Turkish society as in many cultures and it is celebrated with ceremonies. Despite the regional differences, certain rules and morals take place at every stage of the marriage ceremony. Because importance attributed to the establishment of a new home in Turkish culture reflects on the language and a rich vocabulary is occurred in Turkish from the point of view of marriage customs and traditions. Particularly people and applications involved in the marriage ceremony take an important place in the vocabulary with their own traditional names. This is because preparation of the bride as a symbol of abundance and fertility for the ceremony is very important, people who prepare the bride for this special day are also of value. Adorning the bride for the wedding varies by region, even within the same society. Despite the differences, a beautiful makeup and hairdressing are fundamental elements of the adornment process. Because it is an important to prepare the bride to the wedding ceremony, people undertaking this task can't be randomly selected. These people must fulfill certain conditions and must possess certain virtues. This study will focus primarily on socio-cultural aspects of the wedding ceremonies, marriage and family concepts; then the importance attributed to the bride in Turkish society will be discussed. After that, required qualifications for people who adorn the bride for the wedding ceremony will be focused on. In the last part of the paper, information will be provided on how brides are adorned for the ceremony and how professionals adorning the bride are called historically and in Turkish local dialects.

Key Words

Bride, Bride Adornment, Masters of Adornment, Maquillage, Make-up Artist

* İstanbul Ticaret Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul/Türkiye, aciftoglu@ticaret.edu.tr

Giriş

“Erkekle kadının, aile kurmak için yasaya uygun olarak birleşmesi” olarak tanımlanan evlenme; insan hayatında gelenek ve göreneklerin yorulmuşluk kazandığı önemli bir evredir.

Evlenme devresi kız ve erkek açısından yeni bir yaşama geçiş olmakla beraber, aileler arasındaki dayanışmayı, düzeni ve ekonomiyi etkilemesi bakımından da önemlidir; çünkü evlilik sadece iki kişinin yaşamlarını birleştirmeleri değil, daha geniş çerçevede iki ailenin bir araya gelmesi ve bu birlikteliğin toplum tarafından da onaylanması demektir. Bunun için nikâh töreninde gelinle damada birbirleriyle evlenip evlenmek istemedikleri simgesel olarak sorulur. Sorunun cevabı bellidir; fakat bu şekilde sadece evlenenlerin değil, toplum ile ailelerin de onayı alınmaktadır (Bozkurt, 1994: 243).

İçinde evlenme gelenek ve göreneklerinin de yer aldığı *Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm* başlıklı çalışmanın saha araştırmaları, Kocaeli'nin Kandıra ilçesine bağlı köylerinde yapılmıştır. Bağırğanlı, Safalı ve Antaplı'da yaşayan köylülere evliliğin kendileri için ne ifade ettiği sorulmuş ve “anne baba olmak”, “çoluk çocuk doğurmak”, “hayat paylaşmak”, “yaşlılıkta yalnız kalmamak”, “ev bark sahibi olmak”, “kendine ait bir eve sahip olmak” gibi cevaplar alınmıştır. Bu tanımlamalar evliliğin sosyal, kültürel, biyolojik ve psikolojik bir birliktelik olduğunu gösterir durumdadır (Altun, 2004: 91).

Millî kültürün bir yansıması olan evlilik kutlamaları gelenek ve görenekler açısından da çeşitlilik arz eder.

Düğün törenlerinde görülen âdet ve uygulamalar; toplumsal düzeni, paylaşmayı, beraberliği, yardımseverliği göstermesi açısından büyük önem taşır. Kültürel açıdan zengin motiflerle geçiş döneminin sembolize edildiği, psikolojik açıdan oyun görüntüsü içinde sosyokültürel değerlerin yeni nesillere gösterilerek sosyal bilincin oluşturulduğu ve toplumsal açıdan dayanışma örneklerinin sergilendiği düğünler için Altun, “Toplumsal birlik ve düzenin oluşturulmasında kullanılan gizli eğitim araçları” tanımlamasını yapar (Altun, 2004: 279).

Düğün törenlerinin başrolünde gelinle damat vardır. Onlar bu törenle, yaşamlarının geri kalanında toplumca kabul gören yeni kimlikler edinecekler; “karı”, “koca”, “anne” ve “baba” olacaklardır. Bunun için her iki tarafın da merasime hazırlıkları titiz bir şekilde yürütülmekle birlikte; bolluk ve bereket simgesi olarak görülen, soyun devamlılığıyla özdeşleştirilen “gelin”le ilgili kural, töre ve pratikler daha kapsamlı, daha görkemli olarak yerine getirilir. Öyle ki, “Kız kundakta, çeyiz sandıkta” anlayışıyla kız çocukları küçük yaşlardan itibaren evlilik kurumuna hazırlanarak gelin olmaya özendirilir.¹ Hatta bu toplumsal teşvik, Birinci Dünya Savaşına kadar birçok köy, kasaba ve şehirde kız çocuklarının gelinlik çağa yaklaştıklarını hatırlatan sembolik bir oyun olan “Küççe Düğünü” ile kültürel bir gösterim kazanmıştır (Eker, 1999: 62).²

Kökleri çok eski çağlara dayanan düğün gelenekleri, Türk toplumunun hayat görüşünün ve dini inançlarının izlerini taşır. Kötü ruhlardan korunma, örtünme, tapınma, temizlenme ve

statü değiştirme gibi durumlarla ilgili uygulamalara, gelinin merasim için hazırlanmasında da başvurulmuştur (Aydemir, 2013: 621).

Evlenme törenlerinde, gelinle ilgili gösterişli âdetler kadar onu bu özel güne hazırlayanlar da önem kazanmıştır. Genç kızı gelin olarak süsleyecek kişilerin gelinlik seçimi, gelin başı ve makyajı üzerinde titizlikle durması gerekir. Bu yüzden gelinle ilgili düğün hazırlıklarını düzenleyenleri seçme işlemi gelişgüzel yapılmaz; onların belirli vasıflara sahip ve mesleğinin erbabı kişiler olması gerekir.

1. Süsleme Ustalarında Aranılan Özellikler

Türk kültüründe gelinin düğün merasimi için hazırlanması önemli bir iş olduğu için, bu hazırlıkta yer alanlar da rastgele seçilmez. Söz konusu kişilerin işini iyi yapması ve birtakım özelliklere sahip olması gerekir.

Tek eşli olmak, gelini süsleyen kişide aranan en temel özelliktir. Başından mutlaka bir nikâh geçen, mutlu bir evliliği olan bu kadın gelinin başını tarar; gözlerine sürme, kaşlarına rastık çeker, ılık suda ıslattığı bezleri de allık gibi kullanır (Akgül [t.y.]: 62-63).³

İçinde ustalaşmış olmak, gelini süsleyen kişilerde aranan bir diğer özelliktir. Bu kadınların orta yaşı aşkın; yaşlarıyla doğru orantılı olarak tecrübe sahibi, güngörmüş, en azından bir usta yanında eğitim almış olmaları gerekir. Gelin süsleyen kişilerin asırlar boyunca İstanbul'da önemli bir güzellik kaynağı oldukları, bazen sayılarının on, on beşe çıktığı ve her birinin kendilerine has süsleme üslubunun bulunduğu söylenebilir (Pala, 2003: 334).⁴

Gelini merasim için hazırlayan kişilerde aranan bir başka özellik ise elinin yakışır olmasıdır; çünkü gelin boyamasını gerektiği yapmak el yatkınlığına dayanan bir hünerdir (Koçu, 1967: 12). "Kendi başını bağlayamaz, gelin başı yapmaya kalkar" atasözü, gelini süslemeye kalkışan ama bunu beceremeyen kişilere istinaden söylenmiştir (Kayaoğlu, 1992: 35).

2. Gelinin Süslenmesi ve Süsleme Ustaları

Bir gelinin süslenmesinde en önemli iki bölüm, onun yüz güzelliğini ortaya çıkaracak uygun bir makyaj ve düzgün bir baş düzenlemesidir.

Her dönemde olduğu gibi Türkçenin tarihî dönemlerinde de gelinlerin süslenmesinde, sınırlı imkânlarla rağmen, çeşitli süs malzemelerinin kullanıldığı görölmektedir. Çok amaçlı kullanılan bu malzemeler, bugün kullandıklarımızdan farklı olarak kimyasal işlem görmemiş, bitkisel ve madenî kökenli maddelerdir (Çetinkaya, 2010: 122).

Bu bölümde gelini süsleme işini icra eden kişiler alfabetik sıra ile ele alınacak; ancak öncelikle yaptıkları işlerin ve kullandıkları malzemelerin mahiyeti hakkında kısaca bilgi verilecektir.⁵

2.1. Baş Yapıcı

Gelin başı, gelinin saçının yapılması, istenirse duvak ve taç takma işlemi için genellikle şehirlerde kullanılan bir tabirdir. Anadolu'da bu işleme daha çok *baş bağlama* adı verilmektedir. Bazı yörelerde duvak ve taç yerine hazırlanan özel başlıklar kullanılır. Bu bölümde gelinin saç düzenlemesi ile ilgili bilgi verilecek; başlık ve başlık çeşitlerine değinilmeyecektir.

Düğün ritüelinin önemli bir bölümü olan *baş bağlama*, perşembe veya pazar günlerine rastlatılan gelin başı gününde geline duvak ve taç giydirme; gelinin oğlan evine götürüleceği zaman babasının evinde saçının örülüp başının taranması ve duvağının bağlanması törenidir. Baş bağlama töreni bölgelere göre farklı yöresel adlar almıştır. Bu adlar içinde *baş yazma*, (Çöplü *Çivril; *Çal, Oğuz *Acıpayam –Denizli; *Emet –Kütahya; *Kandıra, *Gebze –Kocaeli; *Çarşamba –Samsun; Kuz *Akkuş –Ordu; Çanlı *Ayaş –Ankara; Çorum) en yaygın olanıdır (Derleme Sözlüğü, 1978: 554; 1982: 560). Başın bağlanması işlemi için ayrıca; *baş düzme* (Özder, 1981: 14), *baş örümü*, *baş bağlama* (Taş, 2002: 162), *baş övme* (Uçakçı, 2003: 41) terimleri de kullanılmaktadır. Düğün günü gelinin başı erkenden yıkanır, saçı kesilir, kıvrılır ve süslenir (Erk, 1974: 6999-7002). Gelinin uzun ömürlü ve bereket dolu bir hayat sürmesi temennisiyle ayna üzerine kırılan saç “alna düşen saçın kısa kesimi” şeklindeyse, *perçem* veya *kâkül*, “şakaklardan sarkan saç lülesi” şeklindeyse *zülûf* adını alır. Zülûf ve perçem kesme, birçok yörede bekârlıktan evliliğe geçiş aşamasında önemli bir âdettir.⁶ Kına gecesinde olduğu gibi, zülûf kesmede de ağıtlar yakılır, kız özellikle ağlatılır. Zülûf, kızın bekârlığından bir anıdır ve ölene dek gelin sandığında özenle saklanır (Altun, 2004:291). Kâkül ya da zülûf kesimi genç kızlarla evliler arasındaki farkın da bir simgesi olduğundan geline genç bir kadın gözüyle bakılır ve öyle davranılır. O, bu törenle çocukluk çağından çıkarak genç kadınlık çağı-

na girmiştir (Koşay, 1944: 223; Çetin 2008: 115).

Babasının evinde geçireceği son gün, gelinin saçı örülüp başı bağlanır ve tel duvakla beraber gelinlik giydirilir (Aslanoğlu, 1971: 6175). Yoloğlu, “gelin saçının örülmesi” demek olan *pelik örmek* geleneğin çok eski dönemlere dayandığını, bazı Türk soylu halklarda da bu geleneğe rastladığına değinir.⁷

Gelin kızın süslenmesinde bir diğer unsur *boyadır*. Gelinin saçlarının boyanıp başının yapıldığı güne *boya günü*, o günün akşamına *boya akşamı* denir. Gelin olacak kızın saçları eğlenceler eşliğinde sökülüp boyanır (Özder, 1981: 20). *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri* başlıklı çalışmada, boyanan saçın nasıl süslendiğini anlatılır: “Saç iki örgü halinde örülür⁸ ve en alt uçlarına eni çok dar kırmızı kurdele eklenir. Kurdelenin uçları, görülebilecek şekilde ufak bir püskül halinde sarkıtılır. Geline mahsus som elmastan yapılmış olan gelin tacı büyük bir başlığa bağlanarak oturtulur, uçlarından geçirilen kurdeleyle saçların altından görülmeyecek şekilde bağlanır. Tacın arkasına da çok açık pembe renkli gelin tuğu denilen tüy, iğne ile iliştilir, uçları başlığın tepesinden sola sarkıtılır” (Arısan, 2002: 125).

“Gelin başı süslemek” manasında *baş yapmak* tabiri kullanılmaktadır. Düğün günlerinde, daha çok kına gecesinde gelinin başını yapan usta kadına *baş yapıcı* adı verilmiştir (Özder, 1981: 15).

2.2. Bezekçi

Beze- fiili günümüzde “süslemek, donatmak, tezyin etmek” anlamındadır (Ayverdi, 2005: 352). *Atebetü'l-*

Hakâyık'ta “Yumuşak dilli ol, konuşurken hoş giden, karşıdakini hoşnut eden bir dil kullan” anlamında *tilingi beze* ögüdü vardır (Demir, 2013: 46). Fiil, Türkçenin diğer tarihi dönemlerinde de görülür: *Beze-*: “Süslemek, tezyin etmek, donatmak” (Dilçin, 1983: 32). *Ol evni bezedi*: O, evini, süsledi (Ögel, 1978: 342).

“Bezек”, *Türkçe Sözlük'te* 1. “Süs, ziynet” 2. “Bir eseri süslemeye yarayan motiflerin her biri” olarak tanımlanmıştır (Türkçe Sözlük, 2005: 258). İlk defa Karahanlı Türkçesi döneminde “süs, nakış” anlamlarıyla rastladığımız kelime *Divanu Lugati't-Türk'te Ol manga bezek bezedi* “O bana bir şey nakşetmekte yardım etti” (Atalay II, 1986: 99) örneğiyle yer alır. Kelime ayrıca bu döneme ait eserlerden *Kutadgu Bilig* ve *Atebetü'l-Hakâyık'ta* da geçmektedir: *Bu kökteki yıldız bir ança bezek/Bir ança kulavuz bir ança yezek* “Bu gökteki yıldızların bir kısmı süs / Bir kısmı kılavuz, bir kısmı da öncüdür” (Atalay, 2006: 110-111); *Ağz til bezeki köni söz turur* “Ağzın ve dilin ziyneti doğru sözdür” (Arat, 1992: 155).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde *bezek* kelimesinin yardımcı eylemlerle kullanılması söz konusudur: *Bezек kılmak* “Süslemek, bezeklenmek, tezyin etmek” (Tarama Sözlüğü, 1963: 532/Enfes XV, 629). *Bezек vermek* “Süslemek, tezyin etmek, donatmak” (Tarama Sözlüğü, 1963: 532/ Miri XVI: 298).

Bezек kelimesi genel olarak “süs, ziynet” anlamında kullanılırken (Balıkesir ve çevresi, Uluşiran *Şiran, *Bayburt köyleri –Gümüşhane; Ersis *Yusufeli –Artvin; Kızılçakçak *Ar-

paçay -Kars köyleri; Erzurum; *Erciş –Van; *Lice –Diyarbakır; Gaziantep; Maraş; Sivas; *Kaman –Kırşehir; Bağyaka *Finike –Antalya; *Saray –Tekirdağ; Iğdır –Kars, Bornova –İzmir, Taşburun *Iğdır, İrişli, Bayburt *Sarıkamış –Kars) zaman içinde Anadolu ağızlarında “süs, süs eşyası, takı” (Afşar, Pazarören *Pınarbaşı Kayseri) şeklinde süslenme araç ve biçimleri için de kullanılır olmuştur (Derleme Sözlüğü, 1965: 650). Efrasiyab Gemalmaz, *Erzurum İli Ağızları* başlıklı çalışmasının sözlük kısmında kelimenin anlamını “süs, makyaj ve saç tuvaleti” olarak vermiştir (Gemalmaz, 1995: 43).

“Bezeme işine konu olmak, süslenmek” (Türkçe Sözlük, 2005: 258) anlamında *bezen-* fiili Türkçenin tarihi dönemlerinde de vardır: *Uragut bezen-di*: “Kadın süslendi” (Atalay II, 1986: 142). *Tuzakçı körünmez mengin körkitür/ Bezenmiş kelin teg köngül yilkütür*: “Tuzak kuran görünmez, yalnız yemini gösterir/ Süslenmiş bir gelin gibi gönül çeker” (KB 2006: 600-631). *Bezen-* “süslenmek, tezeyyün etmek” (Tarama Sözlüğü 1963: 535/ Süh IV, 233). Erzurum ve ağızlarında kullanılan *bezet-* fiili, “süslemek, giydirmek, makyaj ve saç tuvaleti yapmak, gelini süslemek” anlamındadır. Aynı yörede “gelini süslemek” anlamında *gelin bezetmek* kullanımı da söz konusudur (Gemalmaz, 1995: 43).

Bezеkçi bu gün standart dilde, “1. Duvar ve tavanları boyayıp birtakım resim veya şekillerle süsleyen kimse, nakkaş 2. hlk. Gelinleri süsleyen kadın” anlamlarıyla yer almaktadır (Türkçe Sözlük, 2005: 258). Kelime *Temel Türkçe Sözlük'te*, “Gelinleri

süsleyip giydiren kadın eş. Meşşata 2. Resim veya şekillerle duvar ve tavanları süsleyen kimse eş. Nakkaş” şeklinde açıklanmıştır (Sami, 1985: 118). Bezekçinin anlamı, *Türk Lugatı*’nda “Eskiden gelin odalarında askı gibi süsler yapan, meşşata, müzeyyin” (Kadri, 1928: 699), *Lehce-i Osmanî*’de “Askıcı, meşşata, müzeyyin, donatıcı, piraye-bahş” (Toparlı, 2000: 52) olarak verilmiştir. Türkiye Türkçesi ağzlarında, İzmir ve Sivas yörelerinde, “Gelin süsleyen kadın” anlamıyla *bezekçi* kullanımına rastlanmaktadır (Derleme Sözlüğü, 1965: 650).

2.3. Düzeci, Düzücü ve Düzgüncü

Bugün “süsle-” anlamında standart dilde rastlayamadığımız *düz-fili*, Türkiye Türkçesi ağzlarında “düzene koymak, süslemek” anlamlarında kullanılmaktadır (Çiftlik *Dinar –Afyon; *Eğridir köyleri; Sücüllü*Yalvaç,*Atabey-Isparta Karamanlı *Tefenni, Güney *Yeşilova –Burdur; Oğuz, Alâettin *Acıpayam, Ortaköy *Çal –Denizli; Eymir, *Bozdoğan, Dalıca *Nazilli -Aydın-Manisa; Kerem *Burhaniye –Balıkesir; *Kandıra, *Akyazı çevresi –Kocaeli; *Düzce –Bolu; *Zile –Tokat; Salman *Akkuş, Uzunmusa –Ordu; Hacavera *Maçka, Denizli, Beşikdüzü *Vakıkebir –Trabzon; Muradiye –Rize; Ölçek, Bayburt *Selim –Kars; Malatya; *Kilis –Gaziantep; *Antakya –Hatay; *Gürün –Sivas; Yozgat; Çanıllı *Ayaş –Ankara; *Bor –Niğde; *Ermenek –Konya; *Korkuteli, *Elmalı –Antalya; Dont *Fethiye, Yenice –Muğla; Büyükmanika *Saray –Tekirdağ), (Kaptanpaşa köyleri *Çayeli –Rize) (Derleme Sözlüğü, 1969: 1647). Kırşehir ve yöresinde

“düz-” filinin “giydirmek” anlamı vardır (Derleme Sözlüğü, 1969: 1647).

Düz- filinden türetilen *düzen* kelimesi, Sivas ve Kayseri’de “gelin giysisi” (Derleme Sözlüğü, 1969: 1644), Ankara’nın Çalış-Haymana bölgesinde ise “süs” (Derleme Sözlüğü, 1969: 1644) anlamında kullanılmaktadır.

Düzgün, *düz-* filinden türemiş bir diğer kelimedir ve *Türkçe Sözlük*’te “Kadınların, teni pürüzsüz göstermesi, renk vermesi için yüzlerine sürdükleri yarı sıvı veya boyalı krem, fondöten” olarak açıklanmıştır (Türkçe Sözlük, 2005: 595). Reşad Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*’nde *düzgün* kelimesinin anlamını “Eski usul makyajda kadınların yüzlerine sürdükleri beyaz ve kırmızı boyalar karşılığı kullanılan bir isim. Ayrı ayrı kullanıldıklarında beyaz boyaya ‘alılık’, kırmızı boyaya ‘allık’ denir” olarak verir (Koçu, 1967: 98-99). Eski Anadolu Türkçesi döneminde “düzgün”, “Kadınların yüzlerine sürdükleri boya, alılık” ve “süs, zinet” anlamlarında kullanılmıştır (Tarama Sözlüğü, 1965: 1369/ Ni’meti XVI, 230). Osmanlı Türkçesi döneminde “süslemek, bezemek” anlamlarında *düzgünlü et-* fiili vardır (Tarama Sözlüğü, 1965: 1370/ Cev. Ke. XVI-II, 78-4). *Düzgün* kelimesi ağzlarda “Kadınların tuvalet malzemesi olarak kullandıkları alılık, pudra, sürme vb. maddeler” (*Sarayköy –Denizli; *Bozdoğan –Aydın; *Akyazı çevresi –Kocaeli; *Düzce –Bolu; Amasya; *Zile –Tokat; *Tirebolu –Giresun; Gaziantep; *Antakya –Hatay; *Kalecik –Ankara; Niğde; Muğla, Balıkesir; Kütahya; *İskilip –Çorum; *Merzifon çevresi –Amasya; Bahçeli *Bor –Niğde; Hay-

riye –Adana, Burdur) anlamının yanı sıra “gelin elbisesi” (*Kargı –Çorum; Tokat) olarak yer almaktadır (Derleme Sözlüğü, 1969: 1646).

Türk kültüründe, *düz-* filinden türetilen ve görevi gelini süslemek olan meslek erbapları *düzenci*, *düzücü* ve *düzgüncü* adlarını almıştır. “Gelin olacak kızı süsleyen kadın” olarak *düzenci* ağızlarında, Rize ve çevresinde kullanılmaktadır (Derleme Sözlüğü, 1969: 1645). Kelimenin ayrıca “Gelin çeyizini düzenleyen, ipe asan kadın” (Özder, 1981: 38) anlamı mevcuttur. “Gelini süsleyen (kadın)” anlamıyla *düzücü* kelimesi Türkiye Türkçesi ağızlarından Körküler; *Yalvaç-Isparta yöresinde kullanılmaktadır (Derleme Sözlüğü, 1969: 1647). *Düzgüncü*, “1. Düzgün yapan veya satan kimse. 2. Gelinin düzgününü süren ve onu süsleyen kadın” (Türkçe Sözlük, 2005: 595) anlamlarıyla standart dilde yer almış bir kelimedir. Kelime *Kamus-ı Türkî*’de de mevcuttur: “Düzgüncü: 1. Kadınların sürdürdükleri boyaları yapan ve satan kimse 2. Geline düzgün süren kimse” (Sami, 1985: 305). Koçu, bu meslek erbabını, “yüz boyamada hüner ve zevk sahibi olup kibar hanımlara o yolda hizmet eden kadınlar” olarak tanımlar (Koçu, 1967: 98-99).

2.4. Kalemkâr

Bugün standart dilde “Yazma, çizme vb. işlerde kullanılan çeşitli biçimlerde araç” (Türkçe Sözlük, 2005: 1043) şeklinde açıklanan *kalem*, göz makyajının da önemli bir unsurudur. Göz ve kaş şekillenmesinde göz kalemini layıkıyla kullanmak bir maharettir.

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat’te “ince nakkaş” olarak tanımla-

nan *kalemkâr* (Devellioğlu, 1980: 581) kelimesi günümüzde “Tavan ve duvarlara kabartma gibi görünen resimler yapan sanatçı” anlamını kazanmıştır (Türkçe Sözlük, 2005: 1043). Kelime süsleme sanatçısı anlamıyla *Kamus-ı Türkî*’de vardır: “1. Tülbent üzerine ince fırça ile nakışlar yapıp yazma yapan sanatçı 2. Oda duvarlarını ve tavanları renk renk boyalarla süsleyen kimse 3. Gümüş, altın vb. madenlerden kap kacağa çelik kalemle kabartma nakışlar, çiçekler yapan ve yazılar yazan sanatkâr” (Sami, 1985: 625).

Kalemkâr kelimesinden gelin süsleyicisi olarak *İki Dirhem Bir Çekirdek* adlı eserde bahsedilmektedir. İskender Pala, “Kaş yaparken göz çıkarmak” deyiminin açıklamasında kalemkârın gelin süslemesinde “kaşlara şekil veren kişi” olduğunu belirtir.⁹

2.5. Kınacı, Kınacı Kadın

“Kına ağacının kurutulmuş yapraklarından elde edilen, saç ve elleri boyamakta kullanılan *toz*” olarak tanımlanan *kına*, Arapçada *hnâ* ve *hunnâ* biçimlerinde kullanılmaktadır. Korkmaz kınanın; vücutta bazı bölgeleri renklendirmesinin yanı sıra, halk hekimliğinde de kullanıldığından bahseder: “Saç, sakal ve deri boyamasında kullanılan kına, yara ve nezle tedavisinde de kullanılırdı. Gözü kuvvetlendirici gayesi ile halk ilaçlarının terkibine giren kına; işaret, estetik, renklendirme, fiziksel ve psikolojik koruyucu özelliklere de sahipti” (Korkmaz, 1999: 94).

Yaşar Kalafat Türk inanç sisteminde kınayı, “adanmış olmanın bir işareti” olarak görür: “Asker adayına, kurban edilecek hayvana, evleneceklerle kına yakılması bu sebeptir. Belki

de ihtiyarların saç kınası bu anlamda ahiret adaylıkları anlamı taşır” (1998: 126).

Evlilik törenlerinde kına yakma töreni, düğünden önce kız evinde yapılan bir eğlencedir. Kınayı su ile karıştırıp bulamaç haline getirerek istenilen yere sürme işlemine *kına yakmak* (koymak, sürmek, vurmak), *kına yakınmak* veya *kına yakılmak* denilmiştir (Türkçe Sözlük, 2005: 1155). Reşat Ekrem Koçu kınanın nasıl yakıldığı hakkında şu bilgiyi verir: ”Bir macun hâline getirilen kına boyası akşam yemeğinden sonra avuca konulur ve parmaklar yumularak yumruk olmuş eller bezle sarılıp bağlanırdı. Ertesi sabah açılıp yıkandığında avuçlar ve parmaklar bir aydan fazla devam edecek, tırnaklar da uzayıp kesildikçe kaybolacak şekilde kırmızıya boyanmış olurdu. Düğünlerde gelin kızın el ve ayaklarına muhakkak kına yakılır ve gece sabaha kadar devam eden sazlı sözlü oyunla eğlenceye ‘kına gecesi’ denilirdi” (Koçu, 1967: 157).

Kına yakılması, köy düğün geleceğinde nikâh kadar önemli ve etkili olduğundan düğün süresi kısaltılarak bir güne inse bile kına mutlaka yakılır. Eline kına yakılan gelin artık evlenmeyi kabul etmiş olduğundan onun için geri dönüş yoktur (Altun, 2004: 265).

Kına gecelerinin eskiden eğlenmenin yanı sıra yeni evliliklere zemin hazırlamak gibi önemli bir işlevi vardı. Evlenecek yaşa gelmiş oğlu olan anneler, bu gecelerde kızlara bakarak gelin adayını tespit ederlerdi (Korkmaz, 1999: 77).

Türkçenin tarihi dönemlerinde işi sadece kına yakmak olan bir

meslek erbabına rastlamadık. Bu işi meşşâtarlar ve yüz yazıcılar üstlenmiştir. Kına kelimesinden +cı addan mensubiyet yapım eki ile oluşturulmuş bir sözcük olan *kınacı*, Uşak yöresinde “Düğünlerde kına yakan” (<http://www.tdk.gov.tr>) anlamıyla kullanılmaktadır. *Kınacı kadın* ise şehirlerdeki kına gecelerinde gelin kıza kına yakmayı meslek edinmiş usta kadın için kullanılan bir tabirdir (Özder, 1981: 71).

2.6. Mâşîta, Meşşâta

“Gelin süsleyen kadın”lara verilen adlar içinde *meşşâta*, Türkçenin tarihî dönemlerinde kullanımı en yaygın olan ancak bugün unutulmuş bir kelimedir. Eserlerde söz konusu kelime için; “Gelini süsleyen kadın” (Canpolat, 1982: 321), “Tarak yapan, tarakçı” (Devellioğlu, 1980: 755), “Gelini, süsleyen, gelin tuvaleti yapan kadın, mâşîta” (Devellioğlu, 1980: 755), “Gelinin saçını tarayıp yüzünü süsleyen kadın hakkında kullanılır bir tabirdir” (Pakalın, 1946, 494) açıklamaları yapılmıştır.

Meşşâta “Gelin süsleyen kadın” anlamıyla *Mecmuatü'n-Nezair*'de (Canpolat, 1982: 321), *Varka ve Gülşah*'ta (Köktekin, 2007: 411), *Fuzuli Divanı*'nda (Gölpınarlı, 1961: 222), *Mevlana Sekkaki Divanı*'nda (Eraslan, 1999: 522) ve *Tuhfetü'l-Uşşak*'ta vardır (Aksoyak: 2006: 356). Kelime ayrıca, “Gelin süsleyen, gelin tuvaleti yapan” açıklamasıyla *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*'te (Devellioğlu, 1980: 755), *Mehmed Ali Çelebi Divanı*'nda (Demirel, 2005: 323) ve *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*'nda (Ersoylu, 1981: 478) yer almıştır. Ayrıca meşşâta, mâşîta şekliyle *Türk Lügati* (Kadri, 1943:

387) ile *Varka ve Gülşah*'ta (Köktekin, 2007: 408) da geçer.

Meşşâta mesleğini yaparken bir kadını tepeden tırnağa süsler: Başlık takar; saç tuvaleti, yüz boyaması, ben düzenlemesi yapar, serpuş bağlayarak, mücevher takar. Saçları türlü türlü tarayıp şekil veren, yakışacak şekilde kesen, topuğa kadar uzanan saçları zincir motifleriyle örüp aralarına mücevherler bağlayan meşşâtalar, asırlar boyunca İstanbul'da önemli bir güzellik unsuru olmuştur (Pala, 2003: 342).

Meşşâtalık, resmi bir zanaat dalı veya iş kolu olmadığı için arşivlerde saklanan eski tahrir, muhasebe, ahkâm veya esnaf defterlerinde hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmaz (Pala, 2003: 335). Meşşâtanın kimliği ile ilgili bilgiye daha çok, sosyal hayatın içinde olduğu ve edebiyat toplum yapısını yansıttığı için divan şiirinde rastlanmaktadır.¹⁰

2.7. Tırâzende-i Arûsân

Tırâzende kelimesi karşılığında; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*'te "Süsleyen, süsleyici, donatan, donatıcı, bezeyici" (Devellioğlu, 1980: 1333) ve *Türk Lugatı*'nda "Süsleyici, bezeyen, ziynet veren" (Kadri, 1943: 409) açıklamaları yapılmıştır.

"Gelinleri süsleyen" anlamıyla *Tırâzende-i arûsân* tamlaması, taranan eserlerde sadece *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*'te vardır (Devellioğlu, 1980: 1333).

2.8. Yazıcı Kadın, Yüz Yazıcı

Fransızca *maquillage* kelimesinden Türkçeye geçmiş olan *makyaj* terimi, yüzü güzelleştirmek için kaş, göz, yanak, dudak ve kirpiklere çeşitli maddeler sürülerek yapılan işlemin

adıdır (Türkçe Sözlük, 2005: 1334). Günümüzde çeşitli kozmetik ürünlerle yapılan *gelin makyajı* tabiri, Eski Türk kadınının süslenmesinde *yüz yazmak* deyimiyile karşılanmıştır (Çetinkaya, 2010: 92).

Osmanlı Türkçesi döneminde "Gelinin yüzünü süslemek" anlamında *yüz yaz-* fiili mevcuttur: "Yazup yüzümü Esmâ Hanım kâkülümü kes /Bir âşinaya varacağım sen çıkarma ses" (Tarama Sözlüğü, 1972: 4801/ Vasıf. XIX, 54).

Yaz- fiilinin Türkçenin ağızlarında "Gelin yüzü süslemek" anlamı vardır (Kastamonu;-Trabzon; *Ermenek;-Konya; Bağyaka *Finike -Antalya) (Derleme Sözlüğü 1979: 4219). Fiilin *saç yazmak* şeklinde "saç taramak" anlamı da vardır (*Sögüt -Bilecik; *Kandıra -Kocaeli), (Derleme Sözlüğü, 1979: 4219). *Baş yazmak*, "Saç taramak" anlamında kullanılan bir başka fiildir (Oğuz *Acıpayam, *Çal -Denizli; -Balıkesir; Yakakayı -Eskişehir; *Kandıra -Kocaeli; Karaağaç -Bolu; -Amasya çevresi; Karafakı *Ayaş -Ankara).

Yüz yazmak, "allıklı, aklıklı, rastıklı, sürmeli, yapma laden benli yüz makyajı" karşılığında kullanılmış bir deyimdir (Koçu, 1967: 248). Gelinin yüzüne zamkla tel parçaları, renkli pullar ve elmaslar yapıştırarak süsleme işidir (Kadri, 1945: 739). Buna *gelin yazılması* da denir. Bu iş, ince pul ve gelin teli kırıntılarını boyayıp yıldız şeklinde, benek benek yanaklara ve alna zamkla yapıştırmakla; böylece gelin kızın yüz tuvaletini yapmakla olur (Özder, 1981: 52-53). *Yüz yazısı*; gelinin kısmetinin bol, bahtının açık ve elmas gibi parlak olması için uygulanan bir adettir. Ayrıca yazıda

yapılan süslemeler gelini nazardan koruyucu bir tılsım olarak yorumlanmaktadır (Ataman, 1992: 34).

Karadeniz kıyı bölgesi gibi bazı yerlerde gelinin yüzüne gökkuşağının yedi renginden pullar ve aynı renklerden yıldız biçimi kesilmiş kâğıt ve kumaşlardan “ben”ler yapıştırılır (Ataman, 1992: 35). Yüzde veya vücutta yer alan kumral veya siyah benler bir güzellik unsuru sayılmıştır. Yüz beni küçükse veya birkaçı bir arada olursa onlara da “püskürme ben” denilmiştir. Yüzün uygun bir yerinde bir benin yahut püskürme benlerin güzellik nişanı olarak bilindiği zamanlar, ben-siz dilberler, yüzlerinde seçtikleri bir yere *lâden* denilen bir maddeden suni bir ben yapıştırmışlardır. *Lâden*, Girit Adası’nda yetişen bir cins çalıdan elde edilen zamktır; bu madde balmumu kıvamına getirildikten sonra küçük bir parçası koparılır, ben yapılırdı. Gelinlerin yanağına konulan bu ben, ayrıca altın ile yaldızlanırsa Buna *hâl-i zer* denirdi (Koçu, 1967: 33-34).

Yüz yazısında kullanılan bir diğer gelin süsü de *yapıştırmadır*. Çiçek şeklinde kesilen küçük kadife veya atlas parçaları üzerine altın teller ve incilerle işleme yapılır. Bu teller ve inciler arasına bazen küçük yakutlar, zümrütler, elmaslar yerleştirilir. Bu işlemeli çiçeklerin altına gayet sık dokunmuş kalın bezden bir kat astar dikildikten sonra *yapıştırma* denilen altın telli, incili, elmalı çiçekler; astarına zamk sürülerek gelin kızın alınının, yanaklarının ve çenesinin muhtelif yerlerine yapıştırılırdı (Koçu, 1967: 239-240).

“Gelin yüzüne süs yapmak” demek olan *bedal dökmek* de yüz yaz-

ma töreninin bir parçasıdır (Derleme Sözlüğü 1965: 594). Gelinlerin yanaklarına, elmacık kemiklerine ve burun kanatlarına *bedal* denilen paraya benzeyen pullar yapıştırılır. Ayrıca bu pullar ince ince doğranıp bir iğne ile yumurta beyazının üstüne konulur ve bu karışım parlak görünmesi için yüzü sürülürdü (Topaloğlu, 2006: 64).

Yüz yazısının bir bölümü ise yüzü renklendirmek için boya kullanımındır. Yanaklar ve dudaklar için allık, yüzü beyazlatmak için aklık, kaşları belirginleştirmek için rastık ve kirpikler için de sürme kullanılmıştır.

Eski toplum hayatında kadın makyajında allık olarak aktarlar tarafından *gaz boyaması* adı ile satılan zararsız bir madde kullanılmıştır. *Gaz* denilen incecik tülbentler kırmızı boyaya batırılır ve boya o tülbent üzerinde toplanıp kururdu. Boyanacak hanımlar yanaklarını gül suyu ile hafifçe ıslatırlar ve sonra küçük bir parça gaz boyamasını cilt üzerinde gezdirerek yüzün gereken yerlerini aldandırdırlardı. Dudak boyamak için de dudağı dil ile ıslatıp üstüne gaz boyamasını sürmek yeterliydi (Koçu, 1967: 12). Fakirlik yıllarında allık yerine kiremit tozu kullanıldığı, kaşlara da kömür veya tava karası sürüldüğü olmuştur (Topaloğlu, 2006: 64). Günümüzde bazı yörelerde gelinin yüzünün yer yer karalanması âdeti vardır. Bunun yapılmasının sebebi, geline nazar değmemesi için onun güzelliğini maskeleyektir (Ataman, 1992: 34-35).

Yazıcı kadın, “Gelinlerin yüzünü boyayıp süsleyen kadın” (Türkçe Sözlük 2005: 2154) anlamıyla bugün sadece halk dilinde rastladığımız bir tabirdir. *Yüz yazıcı*, “Gelinin yüzü-

nü süsleyen kadın” anlamıyla *Türkçe Sözlük*'te ve *Tarama Sözlüğü*'nde yer almıştır (Türkçe Sözlük, 2005: 2213), (Tarama Sözlüğü, 1972: 4801/Kdeb XVIII, 681-1). *Derleme Sözlüğü*'nde kelimeye “Gelinlerin yüzüne tel yapıştıran kadın” (Derleme Sözlüğü, 1979: 4339), *Türk Lugatı*'nda “Gelinin yüzünü mücevherat ile süsleyen kadın” (Kadri, 1945: 740) ve *Lehce-i Osmanî*'de “Kadınlarda meşşâte” (LO, 2000: 419) anlamları verilmiştir. Kelimeyle ilgili en detaylı bilgi *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*'nde vardır: “Eskiden gelinlerin yüzlerini tel, pul ve mücevherlerle süsleyen kadın sanatkârlar hakkında kullanılır bir tabirdir” (Pakalın, 1946: 643).

Yüz yazıcılıkta kudretli, hüner sahibi ve zevkini muhitine kabul ettirmiş kadınların büyük şehirlerde, özellikle İstanbul'da geçimlerini servet yapabilecek şekilde sağladıkları bilinmektedir (Koçu, 1967: 248).

Sonuç ve Değerlendirme

Gelenek ve görenekler özellikle doğum, evlenme ve ölüm gibi insan hayatının üç önemli geçidinde yoğunluk kazanır. Her toplumun kendi kural ve kalıplarına göre gerçekleştirilen bu ritüeller, yeni bir ailenin temellerinin atıldığı evlilik törenlerinde çok daha zenginleşir.

Evlenme törenlerinde gerçekleştirilen töre ve âdetlerde gelin açısından çok çeşitlilik söz konusudur; çünkü nikâh akdiyle birlikte önce “eş” sonra “anne” rolünü üstlenecek olan kadına ailede dirliğin ve ekonomik düzenin sağlanması, soyun devamlılığı, çocukların ilk eğitimleri açısından önemli görevler düşer. Bu bağlamda “Yuva-

yı dişi kuş yapar” atasözü, toplumun kadından beklentilerinin bir özeti gibidir. Evlilikle birlikte sosyal statüsü farklılaşan kadının, dış görünüşü ve hareketleriyle de bunu yansıtması gerekir. Birçok yörede görülen, evlilik hazırlıkları sırasında genç kızın saçının perçem veya kâkül şeklinde kesilmesi âdeti, onun bekârlıktan evliliğe geçişinin ilk göstergesidir. Kuracağı ailedeki görevlerinden dolayı kendisine büyük önem atfedilen gelinin yeni yaşamında talihli olması, bolluk içinde yaşaması ve kötülüklerden korunup saklanmasıyla ilgili pratikler düğün merasimiyle başlar. Baht açıklığı için yüzünün yazılması, nazara karşı yüzünün karalanması, gözyaşlarının evliliğe bereket kattığı düşünüldüğünden kına gecesinde ağlatılması; gelinle ilgili gelenek ve göreneklerin uygulamalarıdır.

Yıllar içinde ulaşım, teknoloji ve iletişim alanlarındaki yeniliklerden etkilenen kültürel değişimler, ait olduğu toplumun yaşayışına da yansır. Türk millî kültürünü yaşatan örneklerden olan düğün törenleri de bu sosyal değişimlerden etkilenmiştir. Salon düğünlerinin yaygınlaştığı günümüzde artık sadece gelinleri süslemekle görevli meslek erbabı yoktur. Gelinin kına gecesine ve düğün törenine hazırlanma işlemi kuaförler, gelinlikçiler tarafından, güzellik salonları ve moda evlerinde yapılmaktadır. Gelinin hazırlanması için ayrı bir mekânın olmadığı dönemlerde, bu işlem evlerde; *kalemkâr*, *meşşâta*, *tırâzende*, *yüz yazıcı* adını alan ve bu konuda ustalaşmış kadınlar tarafından yapılmıştır. Kültürel değişimlere rağmen, gelin süsleme mesleğinin Türkiye Türkçe-

si ağızlarında *benekçi, düzenci, düzgüncü, düzücü, kınacı* ve *yazıcı kadın* gibi adlar alan kadınlarla yaşatıldığı görülmektedir. Bu kişilerin rastgele seçilmediği, seçilen kişilerin sahip olduğu vasıflardan anlaşılmaktadır. Sadece bir evlilik yapmış, evliliğinde mutlu, bir usta yanında yetişmiş, tecrübeli ve güngörmüş olmak gelini düğün merasimine hazırlayan kişilerde aranan başlıca özelliklerdir.

Sonuç olarak bu çalışma göstermiştir ki gelin olma, gelini süsleme âdetleri ve onu süsleyen kişiler Türk tarihinin her döneminde önemsenmiş, bu önem Türkçenin sözvarlığına da yansımıştır.

NOTLAR

1 İlk kez *Divanü Lugati't-Türk'te* rastladığımız, “kel-” “gelmek”ten türetilmiş olan “gelin” kelimesiyle oluşturulmuş atasözü, deyim ve terimler Türkçenin sözvarlığında çokça yer almaktadır.

Atasözlerine örnekler:

Akullar gelin olmuş, herkes kendininkini beğenmiş İnsan kendi aklını, düşüncesini başkasınınkinden üstün görür; *Aşı pişiren yağ olur, gelinin yüzü ağ olur* Güzel şey, iyi gereç kullanılarak meydana gelir, bundan da iş yapana övünme payı çıkar; *Gelin altın taht getirmiş, çıkmış kendisi oturmuş* Toplum içine giren bir kimsenin kendi kullanacağı eşyasının değerli olup olmaması başkalarını ilgilendirmez; *Gelin eşikte, oğlan beşikte* Bir eve gelin gelir gelmez bebek hazırlıklarına başlamak gerekir; *Gelin girmedik ev olur, ölüm girmedik ev olmaz* Her eve gelin girmeyebilir ama ölüm kesinlikle girer; *Gelini ata bindirmişler ya nasip demiş* Kesin sonuç alınmadan hiçbir işe olup bitti gözüyle bakılmaz; *Kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse gelinin başını yarar* Kaynana ne kadar yumuşak huylu, ne kadar iyi davranışlı olursa olsun, her hâli gelini rahatsız eder; *Kızım sana söylüyorum (dedim) gelinin sen anla (işit)* 1) Doğrudan doğruya kendisine söylemeyen düşünce ve uyarıların, o kimsenin çok yakınına söylendiğinde kullanılan bir söz; 2) Herhangi birine dolaylı olarak söylenecek uyarı söz konusu olduğunda kullanılan bir söz; *Sarımsağı gelin etmişler de kırk gün kokusu çıkmamış* İnsanlar kötü yanla-

rını kolay kolay belli etmezler, haklarında yargıda bulunmakta acele edilmemelidir; *Suçu gelin etmişler, kimse güveyi girmemiş* Ne kadar çekici olursa olsun, suç kimse kabul etmez; *Üveye etme, özünde bulursun; geline etme, kızında bulursun* Öz evladı bir gün öksüz kalırsa başkalarının ona kötü davranmasını istemeyen, üvey evladına kötü davranmamalıdır; kızına ileride gelin olarak gideceği yerde kötü davranılmasını istemeyen, kendi gelinine kötü davranmamalıdır; *Yerine düşmeyen gelin yerine yerine, boyuna düşmeyen esvap sürüne sürüne eskir* Kendine uygun bir evlilik yapamayan kız yerine yerine helak olur, boya göre dikilmemiş elbise de yerde sürünerek yıpranır gider.

Deyimlere örnekler: *Dağların şenliği (gelin anası)* Şaka kaba, anlayışsız kimse; *Ermeni gelini gibi kırılmak* Ağır veya yavaş hareket etmek; *Gelin almak* 1) Erkeğe bir eş bulmak; 2) Gelini babasının evinden özel bir törenle alıp damadın evine götürmek; *Gelin gibi süzülme* Geline yakışır biçimde edalı, nazlı yürümek; *Gelin gitmek* Bir aileye, bir yere gelin olarak gitmek; *Gelinlik etmek* 1) Gelin, kendisinden beklenen hizmeti yapmak; 2) Aile büyüklerinin yanında susmak; *Gelinliği tutmak* Gelinlik etmek; *Kendi kendine gelin güveyi olmak* İlgilinin nasıl karşılayacağını düşünmeden bir işi olmuş bitmiş sayarak sevinmek.

Terimlere örnekler: *Gelin alayı* Gelini damat evine götürmek için gidenlerin hepsi; *Gelin alıcı* Gelini götürmek için oğlan evinden gelen kimse; *Gelinboğan* isim, bitki bilimi. Bir tür ahlat; *Gelin böceği* isim, hayvan bilimi. Uğur böceği; *Gelin çiçeği* isim, bitki bilimi. Zambakgillerden bir bitki (*Fritillaria imperialis*); *Gelinfeneri* isim, bitki bilimi. Kuş kirazı; *Gelin hamamı* isim Evlenecek kız için düğünden birkaç gün önce hamamda yapılan tören 2. Oğlan evindeki kadınların gelini düğünün ertesi günü hamama götürerek yaptıkları tören; *Gelin havası* isim, müzik Gelin alayının kızın evinden ayrılıp oğlanın evine gidinceye kadar davul ve zurnanın çaldığı özel ezgi 2. Denizin hafif dalgalı, çırpıntılı olması; *Gelin kuşağı* isim. Gökkuşağı; *Gelin kuşu* isim, hayvan bilimi. Tarla kuşuğillerden bir kuş (*Otocoris pencillatus*); *Gelin otu* isim, bitki bilimi. Güveyfeneri; *Gelinparmağı* isim, bitki bilimi. Uzun taneli bir tür üzüm; *Gelin teli* Gelinlerin başlarına takılan, parlak, uzun, ince gümüş tel. *Gelincik* Sansargillerden ince uzun yapılı, sivri çeneli, küçük bir hayvan.

2 Düğün organizasyonunun çeyiz, hediye getirme, eğlenme, yeme içme, mani, türkü söyleme, oyun oynama, sohbet etme gibi pek çok sosyal aktivitelerini bir arada bulunduran

- “Küççe düğünü”nde başrollerde 8-14 yaşları arasındaki bir genç kız ve onun bebeği vardır. Anne, kızını ve onun bezden yapılmış büyük ebatlardaki bebeğini ipekli ve özellikle sırmalı, parlak desenli, işlemeli kumaşlarla, oyalarla süsleyerek bir gelin gibi hazırlar; “gelin odası”nın baş köşesine oturtur. Bu oda ve duvarlar, hem annenin çeyizinde bulunan hem de anne kızın beraber hazırladığı el işleriyle süslenir. Komşu ve akrabalara “Kızımızın Küççe düğünü var, hepimiz davetlisiniz” mesajı verilir. Bu daveti alanlar, gerçek bir düğüne gider gibi süslenip hediyelerini alarak düğün evine giderler. Eğlence manîleri eşliğinde gece yarılarına kadar sürer. Toplumsal kuralların oyun vasıtasıyla öğretilmesi, sosyal yapının kavratılması, sosyal ilişkilerin geliştirilmesi sorumluluk duygusunun yüklenilmesi “Küççe düğünü”nün temel amaçlarıdır (Eker 1999: 64). Davete gelen aynı yaşta kızlar da çalınan havalara göre oynarlar. “Küççe düğünü” yapılan kız çocuğu bu andan itibaren bir daha bebeğiyle oynamaz (Çetin, 2008: 115).
- 3 İstanbul’da gelin süsleme işi, önceleri başından bir nikâh geçmiş Müslüman kadınlara özgü iken, baş yapmak bir meslek haline gelince gayrimüslim kadınlara ve özellikle Rum hanımlara geçmiştir. Bu kişiler, gelin süsleme ve baş bağlamasının yanı sıra ücret karşılığında yenge kadınlık yahut gelin odası tefrişi ve nakıl süslemeciliğini de üstlenmişlerdir (Pala, 2003: 342).
- 4 Vezir Koca Ragıp Paşa’nın, kesik bir kadın başı cinayetinde, bu olayı aydınlatmak için kadın saç örücülerinden yararlandığı anlatılmaktadır: “...Yarım saat sonra sadrazam kavasları bütün İstanbul’a yayılmışlardı, ne kadar hamam varsa kapısına dikiliyorlardı. Kadın saç ören ustaları Babîâlî’ye çağırıyorlardı. Bugünün kadın tuvaleti yapan berberleri gibi o vakit de hanımların saçlarını ören ustalar vardı ve bu ustaların her biri kendine mahsus bir tarz, bir tarz sahibi idi...” (Tan, 1962: 75).
- 5 Makalemizin konusu gelin süsleme ustaları üzerine olduğunda bir meslek ismi türetmeye süsleme unsurlarına değinilmemiştir. Süs malzemeleri ve süsleme çeşitleriyle ilgili detaylı bilgi için bkz. Reşad Ekrem Koçu: *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Bahaeddin Ögel: *Türk Kültür Tarihi-ne Giriş: Türklerde Giyecek ve Süslenme: Göktürklerden Osmanlılara*, M. Adil Özder: *Türk Halkbiliminde Düğün, Evlilik, Akrabalık Terimleri Sözlüğü*. Ülkü Çetinkaya: “Osmanlı Kültüründe Kadın Süs Malzemelerinin Edebiyata Yansımaları”.
- 6 Rize’deki eski köy düğünlerinde gelinin saçları omuzlarından sarkıtılırdı. Saçlar burğu bigudi şeklinde yapıp kulaklarının üzerinden kâkül ve zülûf kesilirdi (Topaloğlu, 2006: 64).
- 7 Saç örme geleneğine Türk soylu halklardan Sibir, Gagavuz ve Azerbaycan halklarında da rastlanır. Tuvalarda kızın saçları olarak üç örük örülür, uçları ise *çavağa* denilen yassı gümüş kürecik dikilmiş boncuk dizilmiş deri ile sağlamlaştırılır. Hakaslarda gelinin saçını iki örük örülür ve buna *tulun* denir. Saçın örülmesi merasiminde gelin için güzel şeylerin söylendiği türküler söylenir.
- 8 Anadolu’da gelinin gözyaşlarının bereketi artıracacağı düşüncesi vardır. Gelinin gözyaşlarının bereketi getireceği düşünülür, bu nedenle de kına gecesinde gelinin ağlaması için büyük çaba harcanır (Çetin, 2008: 116).
- 9 “Kuaförlerin, güzellik salonlarının, moda evlerinin bulunmadığı zamanlarda gelini süsleyen hanımlara meşşâta, kalemkâr veya yüz yazıcı; bu faaliyete de koltuk merasimi denilmiştir. Koltuk merasiminin hanımlara has eğlenceleri olur ve bir tür kına gecesi gibi çalınır oynanır, gülünüp eğlenilir imiş. Böyle bir koltuk merasiminde kalemkâr kadın, konağın sofrasında eğlenen davetliler arasında gelini oturmuş dizinin dibine ve başlamış sanatını icra etmeye. Saçlar, dudaklar, yanaklar derken sıra yüz yazmanın en nazik yerine, yani kaşlara gelmiş. Kalemkâr önce cımbızla fazla tüyleri almış, kaş boyayı inceltmiş ve özel kalemle şekil vermeye başlamış. Olacak bu ya, tam o sırada ortada oynamakta olan yengelerden birinin ayağı kaymış. Kadıncık yere yuvarlanmayayım, derken kalemkârın dirseğine indirmiş tekme. Elindeki sert uçlu kalem de gelin hanımın gözüne bir ok gibi girmiş. Feryatlar, bağırış çığırışlar ile düğün evi birden karışmış. Acele hekim çağırılırsa da nafiye, gelin hanım ömrünün geri kalanını bir gözü kör yaşamış. O günden sonra kalemkâr bir daha hiçbir gelin yüzü yazmaya çağırılmamış. Hatta adı anıldıkça ‘Ha! Kaş yaparken göz çıkaran kadın mı?’ diye de şöhret bulmuş (Pala, 2000: 118-119)”.
- 10 Meşşâta, Divan şiirlerde çokça kullanılan bir unsurdur: *Geldi meşşâtar Züleyhâ’ya/ Müşgden toz itdiler yaya* (Çetinkaya, 2010: 68). *Bî-rengî-i hüsnüñle virüp güllere haclet/ Meşşâtañ gül-güne-trâz-ı ruh-ı bâğ et* (İpekten, 1970: 230). *Nârü gül-güne kılup berfi sefidâc itdi bâd/ Nev-arûs-ı dehri tezyin itmege meşşâtavâr; Virür meşşâta ol gül-çihreye zib/ İder gül-gün u isfidâc tertib* (Çetinkaya 2010: 76). *Gelüp meşşâtar yüzün düzerler/ Yüzün altun suyu birle yazarlar* (Çetinkaya, 2010: 77). *Geldi meşşâta tâ vire zînet/ Ol yüzü mâha buydu âdet* (Çetinkaya, 2010: 79).

KAYNAKLAR

- Akgül, Hüseyin. *Manisa Folkloru*. Manisa: Manisa Turizm Derneği, ty.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Cilt 3. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1990.
- Üsküplü Ata: *Tuhfetü'l-Uşşak*. (Hızl: İ. Hakkı Aksoy) Ankara: Bizim Büro Basım Yayın Dağıtım, 2006.
- Altun, Işıl. *Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm*. İzmit: Yayıncı Yayınları, 2004.
- Arat, Reşit Rahmeti. *Atebetü'l-Hakâyık* (Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki), Ankara: TDK Basımevi, 1992.
- Arat, Reşid Rahmeti. *Kutadgu Bilig*. İstanbul: Kabalca Yayınevi, 2006.
- Arısan, Kazım ve Duygu Arısan Günay. *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri: Adat ve Merasim-i Kadime. Tabirat ve Muamelat-ı Kavmiye-i Osmaniyeh / Abdülaziz Bey*. 3. basım. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.
- Aslanoğlu, İbrahim. "Divriği'de Dügün Âdetleri: Tatlılık, Çeyiz Hazırlığı, Kına Hamamı, Masraf II". *TFA*. 13. cilt (1971): 6175-6178.
- Atalay, Besim, çeviren. *Divanü Lügati't-Türk Tercümesi*. Cilt I-IV. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1986.
- Ataman, Sadi Yaver. *Eski Türk Dügünleri ve Evlenme Rit'leri*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1992.
- Aydemir, Adem. "Türk Dünyasında Bazı Dügün Terimleri ve Al Duvak Geleneği Üzerine", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 8/9 Summer. Ankara 619-655. 2013
- Ayverdi, İlhan, redaksiyon Ahmet Topaloğlu, yayına hazırlayan Kerim Can Bayar. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Kubbealtı Lügati*. 3 cilt. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2005.
- Güvenç, Bozkurt. *İnsan ve Kültür*. 6. baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994.
- Boran, Turhan. *Türk Folklor Araştırmaları Dizini: Konu-Yazarlar Kaynakçası*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1986.
- Canpolat, Mustafa hazırlayan. *Ömer b. Mezid Mecmuatü'n-Nezair*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1982.
- Clauson, Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press, 1972.
- Çağbayır, Yaşar. *Ötügen Türkçe Sözlük: Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı*, İstanbul: Ötügen yayınları, 2007.
- Çetin, Cengiz. "Türk Dügün Gelenekleri ve Kut-sal Evlilik Ritüeli". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. Sayı 48, 111-126, 2008.
- Çetinkaya, Ülkü. "Osmanlı Kültüründe Kadın Süs Malzemelerinin Edebiyata Yansımaları." *Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları*. 12 (Bahar 2010): 89-127.
- Demir, Ekrem "Atebetü'l-Hakâyık'ta Geçen De-yimler, Atasözleri ve Özdeyişler". *Türkiyat Mecmuası*, C. 23/Güz. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2013.
- Mehmed Ali Çelebi, *Rızayi Divanı: Giriş, İnceleme, Metin, Sözlük Tıpkıbasım*. (Hızl. Mustafa Demirel) İstanbul: Çağrı Yayınları, 2005.
- Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. 8. Basım. Ankara: Aydın Kitabevi, 1989.
- Dilçin, Cem. *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1983.
- Eker, Gülin Öğüt. "Küççe Dügünü'nün Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi", *Millî Folklor*, S. 42, (Yaz, 1999): 62-65.
- Eker, Gülin Öğüt. "Karakeçili Aşiretinde Eski Türk İnançlarının İzleri" *Türk kültüründe Karakeçililer Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri* [Türk Kültüründe Karakeçililer Uluslararası Bilgi Şöleni (1999: Şanlıurfa)]. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, 1999.
- Eker, Gülin Öğüt. "Türk Dügün Geleneği İçinde Karakeçili Türk Dügününün Ritüel Açısından Değerlendirilmesi", *Millî Folklor*, S. 46 (Yaz 2000): 92-100.
- Mevlana Sekkaki *Divanı* (Hızl: Kemal Eraslan). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.
- Erk, Zümrüt. "Erenköy'de Evlenme Adetleri". *TFAD*. 15 299 (Haziran 1974): 6999-7002.
- Cem Sultan'ın *Türkçe Divanı: Sözlük 2* (Hızl: Halil Ersoylu). İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1981.
- Gemalmaz, Efrasiyap. *Erzurum İli Ağızları: İnceleme- Metinler- Sözlük ve Dizinler*. 3. C. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.
- Fuzuli *Divanı* (Hızl: Abdülbaki Gölpınarlı). 2. basım. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1961.
- Hüseyin Kâzım Kadri. *Türk Lügati: Türk Dillerinin İştikaki ve Edebi Lugatları*, c. I-IV. Ankara: Maarif Vekâleti, 1927-1945.
- İpekten, Halük. *Nâ'ili-i Kadim Divanı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970.
- Kalafat Yaşar. *Kuzey Azerbaycan Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'da Eski Türk Dini İzleri: Dini Folklorik Tabakalaşma*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1998.
- Kalafat, Yaşar. *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları : Hazara, Karakalpak, Karapapağ, Dağıstan, Nogay, Kabartay, Karaçay, Karay, Ahıska, Bulgar, Gagauz, Başkurt, Çuvaş, Altay, Kazak, Tatar Türkleri*. 1. cilt Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002.

- Şiban Han Divanı: (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım).*(Hzl: Yakup Karasoy) İstanbul: Türk Dil Kurumu, 1998.
- Kayaoğlu, İzzet Gündoğ ve Ersu Pekin (haz.). *Eski İstanbul'da Gündelik Hayat*. İstanbul: Büyükşehir Belediyesi, 1992.
- Koçu, Reşad Ekrem. *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. Ankara: Başnur Matbaası, 1967.
- Korkmaz, M. Kürşat. "Elli Yıl Önceki Gaziantep'te Gelin ve Damat I". *Millî Folklor*, Cilt 6, Yıl 11, Sayı 42 (1999): 92-96.
- Korkmaz, M. Kürşat. "Elli Yıl Önceki Gaziantep'te Gelin ve Damat II". *Millî Folklor*, Cilt 6, Yıl 11, Sayı 43 (1999): 77-83.
- Koşay, Hamit Zübeyr. *Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*. Ankara: Maarif Vekaleti, 1944.
- Varka ve Gülşah: (İnceleme-Metin-Dizin)*. (Hzl:Kazım Köktekin) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.
- Kurt, İhsan "Atasözlerinde Aile". *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Kültür Tarihine Giriş: Türklerde Giyecek ve Süslenme: Göktürklerden Osmanlılara*. 5. cilt. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1978.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. Ankara: Kömen Yayınları, 1979.
- Ölmez Filiz Nurhan, Sultan Sökmen. "Isparta-Gönen'de Geçmişten Günümüze Evlenme Adetleri". *Millî Folklor*, Sayı 95 (2012): 333-344.
- Örnek, Sedat Veyis. *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1966.
- Örnek, Sedat Veyis. *Türk Halk Bilimi*. Ankara Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.
- Özder M. Adil. *Türk Halkbiliminde Düğün, Evlilik, Akrabalık Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Ziya Gökalp Derneği, 1981.
- Pakalın, Mehmet Zeki. "Meşşata Kimdir?" *Akademik Divan Şiiri Araştırmaları*. İstanbul: Leyla ile Mecnun Yayıncılık, 2003.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Cilt I-III İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1946.
- Pala, İskender. *İki Dirhem Bir Çekirdek*. İstanbul: Babıâli Kültür Yayıncılığı, 2000.
- Pala, İskender. *Akademik Divan Şiiri Araştırmaları*. 1. Basım. İstanbul: Leyla ile Mecnun Yayıncılık, 2003.
- Tezcan, Mahmut. *Türk Ailesi Antropolojisi*. İstanbul: İmge Kitabevi, 2000.
- Türkçe Sözlük*. 10. Basım. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005.
- Sezer, Sennur ve Adnan Özyalçınar. *İstanbul'un Taşı Toprağı Altın: Eski İstanbul Yaşayışı ve Folkloru* İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1995.
- Şemseddin Sami. *Temel Türkçe Sözlük- Orijinal Kitap Adı: Kamus-ı Türkî*, c. I-III, İstanbul: Tercüman Gazetesi, 1985.
- Tan, M. Turhan. *Tarihi Fıkralar*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1962.
- Taş, Hülya. *Bursa Folkloru: Bursa İli Gelenek ve Görenekleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. Bursa: Gaye Kitabevi, 2002.
- Tokdemir, Hayrettin. *Artvin Yöresi Folkloru*. Ankara : yyy: 1993.
- Tolasa, Harun. *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1973.
- Topaloğlu, İhsan. *Rize'de Eski Köy Düğünleri: Araştırma-İnceleme-Derleme*. Rize: yyy, 2006.
- Toparlı, Recep, hazırlayan. *Lehce-i Osmanî/ Ahmed Vefik Paşa*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2000.
- Tulum, Mertol, tercüme eden. *Tazarrunname*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1971.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. I-XII. Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1963 1982.
- Uçakcı, İsmail. *Sungurlu, Yerköy, Delice, Keskin, Kızılırmak Yöresi Derlemeleriyle Orta Anadolu Halk Kültürü*. Ankara: Ankara Ticaret Odası, 2003.
- Yoloğlu, Güllü. *Türklerin Aile Merasimleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1999.
- Yüksekkaya Sağol, Gülden. "Türklerde Evliliğin Algılanışı-"Evlenmek" Karşılığında Kullanılan Kelimelerden Hareketle". *Uygurlardan Osmanlıya: Şinasi Tekin Anısına*. İstanbul: Simurg Yayınları, 2005: 661-685.
- XIII. *Yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*. I-XII. Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1963-1977.
- <http://dictionary.reference.com/browse/tradition> (26.02.2014).
- <http://tdk.gov.tr> (17.01.2015).